
گئورگ ویلهلم فریدریش ھگل

تألیف: علی اصغر مصلح



سرشناسه : مصلح، علی اصغر، ۱۳۴۱ -
 عنوان و نام پدیدآور : گتورگ ویلهلم فریدریش هگل / تألیف: علی اصغر مصلح
 مشخصات نشر : تهران: علمی، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۸ ص + ۷۲۹ ص.
 شابک : ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۴۰۴ - ۲۳۲ - ۴
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 موضوع : هگل، گتورگ ویلهلم فریدریش، ۱۷۷۰ - ۱۸۳۱ م.
 موضوع : Hegel, Georg Wilhelm Friedrich
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۱ ۹ گک / م B۲۹۴۸
 رده بندی دیویی : ۱۹۳
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۰۷۳۹۰۶



خیابان انقلاب - مقابل دانشگاه تهران شماره ۱۲۲۴

تلفن: ۶۶۴۶۰۶۶۷ فکس: ۶۶۴۶۶۱۱

گنورگ ویلهلم فریدریش هگل

تألیف: علی اصغر مصلح

چاپ اول: ۱۳۹۲

نیراز: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: رامین

صحافی: حقیقت

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۴۰۴-۲۳۲-۳

مرکز پخش: انتشارات علمی - خیابان انقلاب - مقابل دانشگاه تهران

شماره ۱۲۲۴ تلفن: ۶۶۴۶۵۹۷۰-۶۶۴۶۰۶۶۷

۴۹	توبینگن (۱۷۹۳-۱۷۸۸).....
۵۳	برن (۱۷۹۶-۱۷۹۳).....
۵۴	فرانکفورت (۱۷۹۷-۱۸۰۰).....
۵۷	ینا (۱۸۰۶-۱۸۰۱).....
۶۲	بامبرگ (۱۸۰۷-۱۸۰۸).....
۶۳	نورنبرگ (۱۸۱۶-۱۸۰۸).....
۶۶	هایدلبرگ (۱۸۱۸-۱۸۱۶).....
۷۰	برلین (۱۸۳۱-۱۸۱۸).....
۷۶	خصوصیات فردی هگل.....
۷۸	زبان هگل.....
۷۸	ادامه راه هگل.....
۸۱	سرچشمه‌های اندیشه‌های هگل.....
۸۱	فرهنگ یونانی.....
۸۵	آیین پروتستان.....
۸۶	عرفان مسیحی.....
۹۰	نهضت رمانتیک و ایده‌الیسم آلمانی.....
۹۶	فلسفه کانت.....
۱۰۰	شلینگ.....
۱۰۳	دیگران.....
۱۰۵	فهرست مجموعه آثار و درس‌گفتارها.....
۱۰۶	اشتوتگارت/توبینگن.....
۱۰۶	توبینگن / برن.....
۱۰۶	برن.....
۱۰۶	فرانکفورت.....

۱۰۷.....	ینا.....
۱۰۹.....	بامبرگ.....
۱۱۰.....	نورنبرگ.....
۱۱۱.....	هایدلبرگ.....
۱۱۲.....	برلین.....

۱۱۷..... سیری در مجموعه آثار هگل

۱۱۷.....	مجموعه آثار هگل.....
۱۲۰.....	(۱) نوشته‌های اولیه (نوشته‌های جوانی).....
۱۲۶.....	(۲) نوشته‌های انتقادی ینا.....
۱۳۰.....	(۳) طرح‌های نظام ینا.....
۱۳۶.....	(۴) پدیدارشناسی روح.....
۱۴۳.....	(۵) منطق (کوچک و بزرگ).....
۱۴۷.....	(۶) فلسفه طبیعت.....
۱۵۱.....	(۷) روح سوبرکتیو.....
۱۵۴.....	(۸) روح ابژکتیو/ خطوط اصلی فلسفه حق.....
۱۶۰.....	(۹) فلسفه تاریخ.....
۱۶۷.....	(۱۰) نوشته‌های سیاسی روزانه.....
۱۶۸.....	(۱۱) فلسفه هنر.....
۱۷۱.....	(۱۲) فلسفه دین.....
۱۷۶.....	(۱۳) فلسفه و تاریخ فلسفه.....
۱۸۶.....	(۱۴) دایرةالمعارف علوم فلسفی.....

۱۹۲..... سیر شکل‌گیری اندیشه‌های هگل

۱۹۲.....	تمهید.....
----------	------------

۳۰۸.....	شلینگ.....
۳۰۹.....	عنوان کتاب.....
۳۱۲.....	چشم‌انداز.....
۳۱۶.....	اندیشه‌های بنیادی در کتاب پدیدارشناسی.....
۳۲۴.....	بیانی کوتاه از سیر تطورات روح.....
۳۲۷.....	سیری در کتاب پدیدارشناسی.....
۳۳۰.....	یقین حسی.....
۳۳۰.....	ادراک حسی.....
۳۳۰.....	فاهمه.....
۳۳۱.....	خدایگان و بنده.....
۳۳۱.....	عقل.....
۳۳۳.....	نقد انقلاب فرانسه.....
۳۳۴.....	روایتی دیگر از مراحل تطوّر روح.....
۳۳۶.....	شرح و تفصیل برخی از فصل‌های کتاب.....
۳۳۶.....	فصل آگاهی.....
۳۳۶.....	یقین حسی.....
۳۴۰.....	ادراک حسی.....
۳۴۱.....	قدرت و فاهمه.....
۳۴۲.....	آگاهی و خودآگاهی.....
۳۴۴.....	خودآگاهی.....
۳۴۶.....	روایتی دیگر از این تطورات.....
۳۴۸.....	خدایگان و بنده از منظری دیگر.....
۳۴۹.....	چند نکته درباره بحث خدایگان و بنده.....
۳۵۲.....	شعور اندوه‌بار.....
۳۵۳.....	تحولات بیرونیِ مقارن این تطورات.....

فهرست مطالب ۷

۳۵۴.....	ادامه تطورات روح.....
۳۵۵.....	پیدایش فلسفه اصالت عقل.....
۳۵۶.....	عقل.....
۳۵۸.....	روح.....
۳۶۱.....	پدیدارشناسی و جامعه آلمانی.....
۳۶۴.....	فلسفه تاریخ.....
۳۶۴.....	تمهید تاریخی.....
۳۶۵.....	«تاریخ» در دوره روشنگری.....
۳۶۹.....	ژرف شدن نگاه تاریخی در متفکران رمانتیک.....
۳۷۱.....	کانت.....
۳۷۳.....	هردر.....
۳۷۵.....	شکل‌گیری نگاه تاریخی هگل.....
۳۷۸.....	زمان در فلسفه هگل.....
۳۷۹.....	زمان طبیعی و زمان روح.....
۳۸۱.....	بخش‌های زمان.....
۳۸۱.....	تاریخ‌مندی و تاریخ فلسفه.....
۳۸۲.....	منطق و تاریخ.....
۳۸۴.....	تصور هگل از حرکت تاریخ.....
۳۸۵.....	سیری در درس گفتارهای هگل درباره فلسفه تاریخ.....
۳۸۵.....	مقام تاریخ در نظام فلسفی هگل.....
۳۸۷.....	نقش فرد در تاریخ.....
۳۸۸.....	دوران اصلی تاریخ.....
۳۸۹.....	گونه‌های مختلف توجه به تاریخ.....
۳۹۲.....	مطالعه تاریخ بر اساس عقل.....

فلسفه هنر ۵۱۶

تمهید ۵۱۶

هنر در نظام فلسفی هگل ۵۱۸

نسبت هنر به دین و فلسفه ۵۲۴

صورت و معنا در هنر ۵۲۶

سیر تطور هنر در تاریخ ۵۲۸

(۱) هنر سمبلیک ۵۲۹

(۲) هنر کلاسیک ۵۳۰

(۳) هنر رمانتیک ۵۳۲

هنرهای دوره مانیک ۵۳۳

پایان هنر ۵۳۵

نسبت هنر و عرفان ۵۳۷

بعد از هگل / ۵۴۰

تابعان و متأثران ۵۴۲

تمهید ۵۴۲

داوری‌هایی درباره هگل ۵۴۵

اولین هگلیان ۵۴۸

هگلیان راست ۵۵۰

هگلیان چپ ۵۵۱

فویرباخ ۵۵۴

مارکس ۵۵۵

کی‌یرکه‌گور و هگل ۵۶۰

هگل در روسیه ۵۶۱

فهرست مطالب ۱۱

هگل در آلمان قرن بیستم.....	۵۶۴
لوکاج.....	۵۶۵
حوزه فرانکفورت.....	۵۶۹
هیدگر.....	۵۷۲
سیر توحه هیدگر به هگل.....	۵۷۶
مکتب ریتز و نسبت آن با هگل.....	۵۷۸
هگل در فرانسه.....	۵۷۹
لاکان.....	۵۸۴
ساختارگرایی.....	۵۸۵
پساساختارگرایی.....	۵۸۷
هگل و نگاه میان فرهنگی.....	۵۸۸
برخی از فلسفه‌های سیاسی قرن بیستم.....	۵۹۱
پوپر.....	۵۹۲
اشتراوش.....	۵۹۳
مارکسیسم فلسفی و ایده‌آلیسم هگل‌گرا.....	۵۹۳
کولاکوفسکی.....	۵۹۴
روالز.....	۵۹۴
فلسفه پراگماتیست آمریکایی.....	۵۹۵
انجمن بین‌المللی هگل.....	۵۹۶
هگل در ایران.....	۵۹۸
نخستین آشنایی‌های ایرانیان با هگل.....	۵۹۸
گزارش گوینو.....	۵۹۸
ملاعلی زنوزی.....	۶۰۰
تقریر فروغی از فلسفه هگل.....	۶۰۰

۶۰۲.....	مارکیست‌های ایرانی و هگل.....
۶۰۳.....	مقایسه هگل و مولوی.....
۶۰۳.....	هگل در سنت دانشگاهی.....
۶۰۴.....	حمید عنایت.....
۶۰۶.....	کریم جتهدی.....
۶۱۱.....	کُربن و تفسیر هگلیان راست.....
۶۱۱.....	مطهری در گفتگو با هگل.....
۶۱۴.....	هگل در کلمات فردید.....
۶۱۷.....	داوری و روایتی از هگل.....
۶۱۸.....	شاگردان فردید و ادامه نقد هگل.....
۶۲۱.....	مارکیسم هگلی.....
۶۲۲.....	هگل‌پژوهی سید جواد طباطبایی.....
۶۲۳.....	معارضه با هگل.....
۶۲۴.....	روایت‌های لیبرالی از هگل.....
۶۲۵.....	آثار تألیفی درباره هگل.....
۶۲۶.....	آثار ترجمه شده هگل.....
۶۲۷.....	سخن آخر.....
۶۳۴.....	فهرست منابع.....
۶۳۴.....	منابع فارسی.....
۶۳۹.....	منابع آلمانی و انگلیسی.....
۶۴۶.....	واژه‌نامه.....
۶۵۸.....	نمایه اعلام.....
۶۸۴.....	نمایه اصطلاحات.....

فهرست تصاویر

- ۱-۱. گئورگ ویلهلم فریدریش هگل ۳۱
- ۲-۱. محل تولد هگل در اشتونگارت ۴۶
- ۳-۱. بنیاد توپینگن ۵۰
- ۴-۱. شهر برن در زمان هگل ۵۴
- ۵-۱. هگل در ینا ناپلئون را می بیند ۵۷
- ۶-۱. فهرست نام دانشجویانی که در درس هگل در ینا شرکت می کردند ۵۸
- ۷-۱. روزنامه بامبرگ که هگل منتشر می کرده است ۶۳
- ۸-۱. هایدلبرگ در زمان هگل ۶۶
- ۹-۱. دانشگاه هایدلبرگ ۶۹
- ۱۰-۱. دانشگاه برلین در زمان هگل ۷۱
- ۱۱-۱. تصویری از هگل هنگام استادی در برلین ۷۴
- ۱۲-۱. مقبره هگل در برلین ۷۶
- ۱۳-۱. ایده‌السم آلمانی ۹۵
- ۱۴-۱. دستخط هگل ۱۳۵
- ۱۵-۱. فلسفه ۱۷۷
- ۱۶-۱. فلسفه باستان ۱۸۴
- ۱۷-۱. فلسفه قرون وسطی ۱۸۵
- ۱۸-۱. فلسفه دوره جدید ۱۸۵

۱۸۶	۱۹-۱. ایده‌اليسم آلمانی.....
۱۹۶	۲۰-۱. هگل جوان.....
۲۴۰	۲۱-۱. طرح مثلثی نظام هگل.....
۲۵۵	۱-۲. بیگانگی - آشتی.....
۲۵۵	۲-۲. کل به مثابه امر حقیقی.....
۲۵۸	۳-۲. روح مطلق.....
۲۶۴	۴-۲. شرح سه‌گانه‌ها.....
۲۶۵	۵-۲.....
۲۶۵	۶-۲.....
۲۶۵	۷-۲.....
۲۶۶	۸-۲.....
۲۶۶	۹-۲.....
۲۶۷	۱۰-۲.....
۲۶۷	۱۱-۲.....
۲۶۸	۱۲-۲.....
۲۸۳	۱۳-۲. طبیعت.....
۲۸۴	۱۴-۲. روح سوژه‌کنیو.....
۲۸۵	۱۵-۲. روح ابژه‌کنیو.....
۲۹۳	۱۶-۲. منطق.....
۳۰۱	۱۷-۲. پدیدارشناسی روح.....
۳۰۶	۱۸-۲. نظام علم.....
۳۲۷	۱۹-۲. روح.....
۳۶۰	۲۰-۲. روح مطلق.....
۴۰۷	۲۱-۲. فلسفه تاریخ.....

۴۱۲	 ۲-۲۲. تاریخ جهان
۴۸۲	 ۲-۲۳. دین
۵۳۷	 ۲-۲۴. هنر

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

اغراق نکرده‌ایم اگر بگوییم که هگل در زمان ما بیش از هر فیلسوف دیگری محل توجه و مرجع استناد است. هر کس در حوزه فلسفه و مباحث نظری دوران جدید و معاصر وارد شود، دانسته و ندانسته، بیش از همه مشغول به هگل است. در تاریخ فلسفه، هگل از دو جهت مهم است: یکی اینکه وی همه سنت‌های فلسفی قبل از خود را بازاندیشیده و حاصل کار را به هیئت یک نظام درآمده است؛ دوم اینکه همه متفکران بزرگ پس از وی به نحوی از وی تأثیر پذیرفته‌اند. پژوهشی که می‌خواهد درآمدی برای ورود به چنین فیلسوفی فراهم کند، باید بیش از هر چیز به همین نقش تاریخی توجه داشته باشد. نحوه معرفی یک فیلسوف بستگی به مقصودی دارد که از معرفی وی در پیش است. کسی که می‌خواهد هگل را به مخاطبانی با دغدغه‌ها و علایق سیاسی معرفی کند، با کسی که وی را به قصد ورود به حوزه هنر یا دین معرفی می‌کند، فرق دارد. مقصود از نگارش این کتاب، عرضه تصویری عمومی از هگل - با جوانب متعدّد اندیشه و آثارش - بوده است.

با توجه به مقصودی که در پیش داشته‌ایم، در این نوشته کوشیده‌ایم که در نحوه معرفی نظام فکری هگل، شیوه و جهت‌گیری خود وی نیز نمایان شود. برخی شارحان هگل در توصیف خصوصیات فلسفه او بر دو وجه «تاریخی بودن و نظام‌مندی» تأکید کرده‌اند. به تعبیر پُگلر دو مسئله همیشگی هگل همانا تاریخ و سیستم بوده است. بر همین پایه باید کوشش می‌شد تا پرسش‌ها و دغدغه‌های اصلی فیلسوف با نظر به همین دو اصل شرح داده شوند. هگل فلسفه را «به ادراک درآمدن زمانه‌اش» می‌دانست. اندیشه و واقعیت هر دو تاریخی‌اند و هر فیلسوف نمودی از حیات روح است. همین اصول را می‌توانیم متوجه خود وی کنیم.

هگل و اندیشه‌های وی دمی است از حیات روح، و پدیداری در تاریخ روح.

در میان انبوه کتاب‌هایی که در باب هگل نوشته شده است، برخی از نویسندگان به همین شیوه وی را معرفی کرده‌اند. این شیوه در آلمان رایج‌ترین شیوه معرفی اوست. بعد از انتشار کتاب دیلتای در سال ۱۹۰۵ درباره هگل جوان، پرتو جدیدی بر عرصه هگل‌پژوهی تابیدن گرفت. از آن زمان به بعد در تصویر هگل به عنوان متفکری انتزاعی، سبتر، توجیه‌گر دولت پروس و مانند آن تغییر به وجود آمد. این تغییر تصور در کتاب‌هایی که پس از آن درباره هگل نوشته شده، اثری آشکار داشته است. از آن پس، هگل فیلسوفی تمام‌عیار و به مثابه میزانی برای فیلسوفان بعد از خود تلقی شده است. در عمده کتاب‌هایی که از آن پس برای معرفی عمومی وی نوشته شده، مؤلفان کوشیده‌اند که ابتدا نحوه شکل‌گیری اندیشه‌های وی را توضیح دهند، نسبت وی با مسائل زمانه‌اش را نشان دهند و سپس وارد نظام فکری و دقیق اندیشه وی شوند. ده‌ها کتاب در زبان آلمانی، انگلیسی و دیگر زبانها به همین سبک نوشته شده است.

مقصود ما از نگارش این کتاب آن بوده است که هگل به نحو عمومی به فارسی زبانان معرفی شود؛ بنابراین، کوشیده‌ایم که به همان شیوه پیش گفته بنویسیم و البته در حین کار نیم‌نگاهی هم به وضع هگل‌پژوهی در ایران داشته باشیم. در ایران تاکنون آثار مختلفی درباره هگل نوشته شده است - آثاری که به لحاظ مقاصد و شیوه و ارزش و محتوا، در سطوح مختلفی هستند. در میان کسانی که در باب هگل نوشته‌اند، سه نفر ممتازند و بر بقیه فضل تقدّم دارند: دکتر کریم مجتهدی، دکتر حمید عنایت و دکتر جواد طباطبایی. نگارنده این سطور اولین بار از طریق همین اساتید با هگل آشنا شده، اما به مرور با گستردگی دامنه اندیشه‌های هگل و استعداد آن برای روایت و قرائت و برداشت‌های متفاوت آشنا شده است. انگیزه نگارنده برای مطالعه جدی‌تر هگل اولین بار در سال ۱۳۸۴ پس از گفتگو با پرفسور ولفرام هوگر به تقویت شد. نگارنده در آن زمان مشغول پژوهشی با عنوان «امکانات گفتگوی فرهنگ ایرانی با فرهنگ اروپایی» بود. به نظر هوگر به، در تاریخ تفکر ما ایرانیان هنوز متفکرانی چون هگل و شلینگ ظهور نکرده‌اند. اینگونه متفکران خود را در مقابل عناصر متعارض فکری و فرهنگی می‌یافتند که به ظاهر قابل جمع و تألیف نبودند. در سویی عناصر فرهنگ خویش و در سوی دیگر عناصر نوپدید در زمانه معاصر خویش. مهمترین

کوشش هگل تألیف و آشتی همین عناصر متعارض به مدد فلسفه بود. با این توصیف از فلسفه هگل، وی علاوه بر همهٔ جاذبه‌هایی که داشت، برای صاحب این قلم برجسته‌تر و مهم‌تر از گذشته ظاهر شد. همین توجه باعث مطالعه‌ای طولانی‌تر دربارهٔ هگل شد، به‌طوری که در چند سال گذشته به‌طور مرتب، در کلاس‌های درس و نیز در مباحثه با دانشجویان و استادان، به هگل اندیشیده است. هرچه بیشتر به اندیشه‌ها و آثار هگل پرداخته‌ام، آموزندگی‌های وی بیشتر بر من آشکار شده است. این نوشته حاصل کاری چند ساله دربارهٔ هگل است که در درجهٔ اول به قصد فهم بهتر هگل صورت گرفته است.

باید این درس مورد تأکید استاد کریم مجتهدی را یادآوری کنم که در فلسفه بیش از هر چیز باید گوش شنوا برای یادگرفتن داشت. هگل از این حیث معلمی بزرگ است. باید کوششی مرحوم دکتر عنایت را ارج نهاد که با شامهٔ تیز خود سال‌ها پیش کارِ هگل‌پژوهی را در ایران آغاز کرد و یک تنه کارهای درخشان خود، به‌خصوص ترجمهٔ «عقل در تاریخ» را در اختیار اهل فکر گذاشت. باید آثار تحسین برانگیز دکتر جواد طباطبایی را ستود که صبورانه مسیر را ادامه داده و از طریق هگل راه‌های ژرف‌اندیشی در تاریخ، فرهنگ و سیاست را نشان داده است. علاوه بر این باید از دو استاد دیگر هگل‌پژوه، دکتر محمود عبادیان و شادروان دکتر ابولقاسم ذاکرزاده یاد کرد و کوشش‌های ایشان را ستود.

هگل در جایی گفته است که می‌خواسته به فلسفهٔ زبان آلمانی بیاورد. رابطهٔ فکر و زبان متقابل است. فهم و معرفی یک فیلسوف بزرگ در یک زبان جدید، آموختن آن زبان به آن فیلسوف است. تنها بدین وسیله است که آن فیلسوف می‌تواند به زبان جدید، برای اهل آن زبان سخنی داشته باشد. با این وصف، کارِ آموختن هگل به زبان فارسی کار بسیار دشواری بوده که از چند دهه پیش شروع شده است. این کتاب هم باید در مسیر همین کوشش فهیده شود. زبان فارسی امروز برای آموختن اندیشهٔ فیلسوفان بزرگی چون دکارت و کانت و نیچه و هگل دوره‌ای نسبتاً طولانی پشت سر گذاشته است. اگر امروز بهتر و مربوط‌تر از گذشته می‌توانیم دربارهٔ اندیشه‌های فیلسوفان سخن بگوییم به جهت کوشش‌هایی است که برای فهم آنان صورت گرفته است. امروز می‌توانیم از سنتِ هگل‌پژوهی یا هایدگرپژوهی و مانند آن در ایران سخن بگوییم. این نکته‌ای است که

بدون توجه بدن، به توش و توان خود آگاهی پیدا نمی‌کنیم. به همین جهت در پایان کتاب فصلی با عنوان هگل در ایران افزوده شده است. شاید این روش باعث اندیشیدن همراه با خودآگاهی به فیلسوف باشد. ما ایرانیان هرچه درباره متفکران بزرگ بیشتر بدانیم، بر توان خود برای درک بهتر زمانه افزوده‌ایم. اما در چنین کوشش‌هایی باید همواره توجه داشته باشیم که خاکی که فکر و پژوهش و فلسفه ما در آن ریشه دارد، ایران است و درخت فکر و فلسفه باید برای ثمربخشی به نحوی در این خاک ریشه پیدا کند و با ریشه‌های دیگر سنت‌ها پیوند خورد.

در پایان باید از همکاری دوستان بسیاری سپاسگزاری کنم. از راهنمایی و مساعدت‌های پرفسور ولفرام هوگره (Wolfram Hogrebe)، پرفسور تنو کبوش (Theo Kobusch) استادان هگل‌شناس دانشگاه بن و دکتر کریستیان هوفمن (Christian Hofmann) در ضمن نگارش و تهیه منابع برخوردار بوده‌ام که از آنان تشکر می‌کنم. از همکاران و دوستان دیگر، طی گفتگو و بحث‌ها بسیار بهره‌مند شده‌ام. از جمله این استادان، دکتر محمدرضا حسینی بهشتی و دکتر حمیدرضا طالب‌زاده بوده‌اند، که سپاس خود را تقدیم ایشان می‌کنم. از جناب آقای حمید اسکندری که صبورانه و با دقت متن را ویراستاری کرد ممنون هستم. علاوه بر آن، برخی از دانشجویان نیز در ضمن کار، نگارنده را یاری کرده‌اند که از همه به‌خصوص آقای مجید حدادی تشکر می‌کنم.

علی اصغر مصلح

تهران، مهرماه ۱۳۹۱